proLékaře.cz | 23.11.2026

Stredoveké poznatky z diabetológie

Andrea Bukovská[1,2]

[1] Nemocničná lekáreň UN, Martin
[2] Diabetologické edukačné centrum I. internej kliniky JLF UK a UN, Martin, prednosta prof. MUDr. Marián Mokáň, DrSc., FRCP Edin

Arabský chirurg, lekár, parazitológ a učenec **Avenzoar** (Abu-Marwan Abd al-Malik ibn Abi al-Ala ibn Zuhr, 1094–1162) rozvíjal učenie Claudia Galena o cukrovke. Hlavný dôraz kládol na empirické a racionálne základy medicíny. Vo svojich prácach dôrazne odmietal liečbu pomocou astrológie a šarlatánstva a oddeľoval prácu lekára, lekárnika a chirurga. Presadzoval overovanie chirurgických postupov najskôr na zvieratách a až potom na ľuďoch. Z jeho kníh sa zachovali len tri. Najznámejšia kniha *Kitáb al-Taisir fil-Mudawat wa al-Tadbir*, preložená do hebrejčiny a latinčiny (*Opus magnum*), bola zameraná na vedecký výklad liečenia chorôb a diétu. Druhá, veľmi zrozumiteľne napísaná kniha *Kitab al-iqtisad fi Islah Al-Anfus wa al-Ajsad*, sumarizovala choroby a vtedajšiu liečbu s dôrazom na hygienu. Pretože ako prvý detailne popísal baktérie svrabu (*Sarcoptes scabiei*), stal sa prvým parazitológom. Pozornosť venoval aj vplyvu psychológie na liečbu chorôb. V tretej knihe *Kitab al-aghdhiya* sa podrobnejšie zaoberal významom potravín a diéty. Ako klinický lekár prvý predložil presný popis otitídy, perikarditídy, rakoviny pažeráka a žalúdka a tuberkulózy. Popísal aj jednoduchšie zavádzanie potravy do žalúdka pomocou striebornej trubky, čím položil základy enterálnej výživy.

Významný židovský filozof, lekár, právnik, učenec a vykladač zákonov stredovekej Tóry **Maimonides** (Moše ben Maimon, 1135–1204) podrobne popísal vo svojich knihách astmu, cukrovku, hepatitídu a zápal pľúc. Na rozdiel od Claudia Galena popísal v knihe *Kapitoly z medicíny* cukrovku až u 20 mužov a 3 žien. Jej nárast pripisoval vysokým teplotám v Egypte a mydlovej vode v druhej najdlhšej rieke na svete Níl. Na liečbu odporúčal striedmosť a zdravý životný štýl. Pri každom kontakte s pacientom rešpektoval kultúrne rozdiely a právo na slobodné rozhodnutie každého pacienta.

Jeden z najproduktívnejších irackých spisovateľov **Abu al-Latif ibn Yusuf al-Baghdadi** (1162–1231) bol zároveň cestovateľ, egyptológ, historik, patológ a lekár. Vo svojej knihe *Al-Mukhtarat fi al-Tibb* sa ako prvý venoval hirudoterapii. Navrhoval použitie liečivých pijavíc (*Hirudo medicinalis*) na čistenie tkanív po operáciách. Na základe vlastných pozorovaní však pochopil, že pijavice by pred použitím mali byť zbavené nečistôt a prachu. Zdôrazňoval, že po vysatí krvi pijavicami by mala byť rana ešte poliata roztokom soli. V ďalšej knihe *Al-Tibb min al-Kitab wa-al-Sunna* popísal islamskú lekársku prax v období Mohameda, ale významne opravil aj grécku anatómiu Claudia Galena, nakoľko pozorovaním kostier obetí hladomoru v Egypte zistil jednotu dolnej čeľuste a krížovej kosti. V práci o cukrovke vyvrátil rôzne tvrdenia o tom, že cukrovka je niečo iné ako choroba a ukončil tým dlhoročnú diskusiu.

Byzantský lekár **Joannes Zacharias Actuarius** (1275–1328) vo spise *De Urinis* sa v siedmych knihách venoval rozsiahlemu skúmaniu moču. Jeho pozorovania boli také presné, že až do zavedenia chemickej analýzy moču v 19. storočí zostali takmer bez zmeny. Odmietal dve staroveké teórie o cukrovke. Nesúhlasil s tým, že pacient vylučuje väčšie množstvo moču, ako je množstvo strávenej tekutiny. Tvrdil, že príjem a výdaj tekutín sú v rovnováhe a marazmus ako energetický deficit spôsobuje iba rozpustenie mäsa a tuku. Nesúhlasil ani s tým, že moč pacientov s cukrovkou je len nezmenená prijatá tekutina. Toto tvrdenie vyvracal zmenenou farbou moču. Je však zvláštne, že napriek tomu nerozoznal sladkú príchuť moču u pacientov s cukrovkou. Cukrovku sa pokúšal liečiť vodou z ruží.

Literatúra:

1. Mokáň M, Martinka E, Galajda P et al. Diabetes mellitus a vybrané metabolické ochorenia. Turany: P+M 2008. ISBN 978–80–969713–9-8.

2. Savona-Ventura C, Mogensen CE. History of Diabetes Mellitus. Issy-les-Moulineaux Cedex: Elsevier Masson 2009. ISBN 978–22–947–0990–6.

3. Švejnoha J. Vítězové nad cukrovkou. Semily: GEUM 1998. ISBN 80–86256–00–6.

Mgr. Andrea Bukovská
✉ **bukovska@unm.sk**

Nemocničná lekáreň UNM
Diabetologické edukačné centrum I. internej kliniky JLF UK a UNM
www.unm.sk

Doručené do redakcie 10. 1. 2014